

Ägande efter skapande?

– en essä om Nozicks och Marx syn på ägande och dess gemensamma beröringspunkter

Pontus Bäckström

En ideologisk strid?

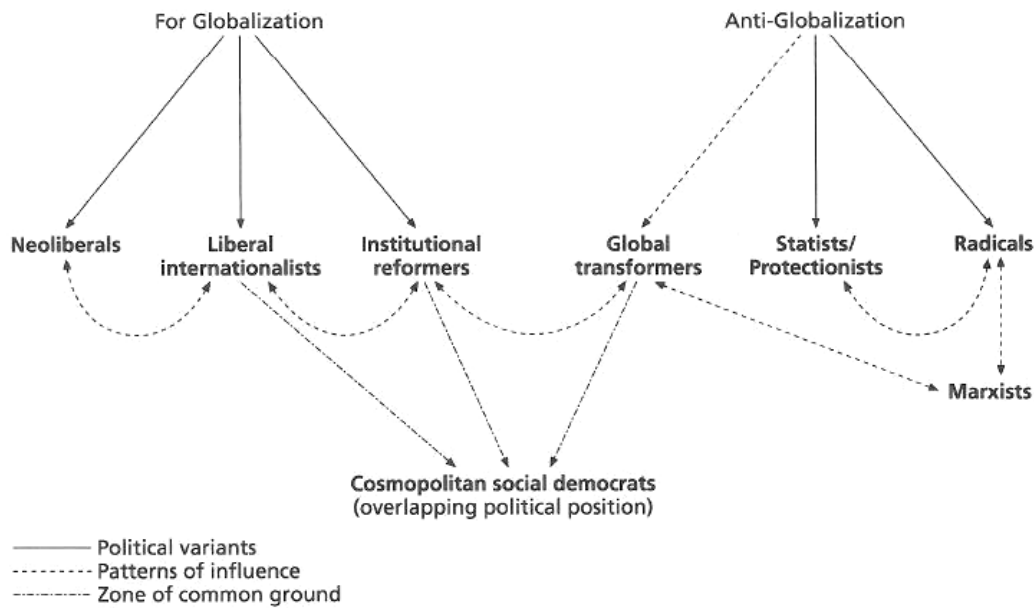
I vår samtid har stora ideologiska meningsskiljaktigheter, som funnits sedan en lång tid tillbaka, åter blossat upp. Det tycks som om många av dessa åsiktsskillnader härrör ur de senaste årtiondenas, efter framförallt Sovjetunionens kollaps, omvälvande samhällsförändringar som har skett såväl lokalt men också globalt, som en direkt följd av globala förändringskrafter.

Det som i folkmun såväl som inom akademien kallas för ”globaliseringen” har på många sätt förändrat vår självaste grundläggande uppfattning om dels oss själva och andra, och dels om våra samhällens uppbyggnad och interaktion med varandra. Något revolutionerande har hänt. På bara något decennium har vi som enskilda individer, spridda över hela världen, fått möjligheten att kommunicera obehindrat med varandra, utbyta information, kunskap och erfarenheter, köpa, sälja och utbyta tjänster och varor mellan varandra. Detsamma gäller länder och nationer som aktörer i världshandeln; fjärran länder ligger helt plötsligt inom ett överkomligt avstånd – det går att bedriva handel på ett helt annat sätt än förr.

Denna utveckling har som sagt inte gått obemärkt förbi, vare sig i politiken eller i folks vardagliga liv. En häftig strid har blossat upp mellan de som menar att denna utveckling, globaliseringen, skulle kunna ske både snabbare, häftigare, effektivare och med mindre – helst ingen alls – inblandning av stater, handelsinstitut och bromsande handelsregler, samt de som menar att denna utveckling, på grund av de orättvisa grundförutsättningarna, leder till de rikas exploatering av de fattiga och att processen härav måste underkastas rättvis, demokratisk kontroll.¹

Det kan med rätta tyckas på denna framställning som att dessa olika läger är varandras diametrala motsatser, vilket de i många avseenden också är. Också av terminologin att döma kan vi spåra, som inledningen insinuerade, en långtgående historiskt ideologisk motsättning vilken ofta framställs som den mellan nyliberaler och marxister. Att låta dessa två stå som varandras motsatser förkommer även inom statsvetenskaplig litteratur. David Held och Anthony McGrew gör exempelvis följande schematiska uppställning i sin bok *Den omstridda globaliseringen* (2003):

¹ Se exempelvis Norberg, 2004 och Talltorp & Unsgaard, 2002 för en illustration av meningsskiljaktigheterna i den svenska debatten.

Figur 1. Schema över politiska inriktningar inom globaliseringsdebatten efter Held & McGrews engelska originalverk "Globalization/Antiglobalization" (2002) s.99

Som tillsynes så placeras neoliberaler och marxister in på varsin sida, den förra som anhängare av globaliseringen och de senare som motståndare därtill. Denna fråga har jag sedan tidigare intresserat mig för då jag bland annat i statsvetenskapliga politisk-teoretiska sammanhang undrat om nyliberalismen och Marx själv verkligen kan anses vara de bittra fiender i globaliseringsfrågan som de i en uppställning som denna gestaltas som samt om Marx *egna* teorier verkligen kan anses utgöra ett globaliseringsmotstånd?²

Att undersöka denna sak är inte det lättaste. Detta härrör främst ur det faktum att inget, särskilt inte "marxismen", av de två tanke-systemen kan ses som ett enhetligt system eller ideologi. I denna den tidigare essä där jag behandlat globaliseringen försökte jag undkomma detta problem genom endast använda mig av Marx (och Engels³) egna teorier och då främst den version som framläggs i *Det kommunistiska manifestet*. Problemen stoppar dock inte där. Även Marx publikationer innehåller en hel rad motsägelser och problem. Det som låg till grund för mitt tidigare intresse, och det som utgjorde själva kärnan för att ens kunna motsäga att Marx teorier skulle kunna ses som ett benhårt motstånd mot globaliseringen, var det holistisk-deterministiska drag som enligt gängse uppfattning kan anses återfinnas i Marx dialektiska historiematerialism. Jag säger "gängse uppfattning" då det inte är självklart att Marx teorier skulle vara ett uttryck för vare sig holism eller historisk determinism. Beroende på vilka verk av Marx man läser, och främst beroende på *när* dessa är skrivna, kan olika tolkningar göras:

Det tycks mig därför vara uppenbart att när man på något vis sammanför Marx' samhällsekonomiska teori med hans kommunistiska framtidsvision, där det normativa börat spelar en viktig roll, så kommer den gängse holistiska och deterministiska tolkningen av denna teori till kor-

² Bäckström, 2006, passim

³ Hädanefter kommer jag i brödtexten endast att referera till Marx, även om Engels varit medförfattare till vissa av dessa verk, detta för att kunna hålla Engels egna skrifter borta ur resonemangen och därigenom slip-pa hopblandning. Jag kommer dock att ange Engels där sig bör i noterna.

ta. [...] Men där handlade det om den version av historiematerialism som hade *Den tyska ideologin* som utgångspunkt. Det är svårare att tänka sig en icke-holistisk tolkning när det i stället är *Förordet [t]ill kritiken av den politiska ekonomin* som är utgångspunkten.⁴

För att knyta an till själva upprinnelsen till denna problematisering kan vi säga följande: Om man vill kunna visa att det finns vissa gemensamma, och intressanta, beröringspunkter mellan Marx och vissa delar av nyliberalismens⁵ syn på globaliseringen, blir de delar av Marx teorier som berör kapitalismens skapande kraft⁶ (*Det kommunistiska manifestet*) och kommande samhällsbyggnads behov därutav⁷ (*Förordet [t]ill kritiken av den politiska ekonomin*), genom hans dialektiska historiematerialism, centrala för framställningen; det gäller alltså att visa att Marx historiematerialistiska dialektik är beroende av kapitalismens fulla utveckling, vilket enligt många nyliberaler (Norberg i synnerhet) inte sker förrän globaliseringen når sin fulla utsträckning.

Syftesbeskrivning

Frågor beträffande eventuella gemensamma beröringspunkter mellan olika former av liberalism och Marx teorier har jag länge haft ett intresse för och har härför även i denna essä tänkt ägna frågor av detta slag min uppmärksamhet.

Vad det gäller globaliseringen så går det inte att undgå olika frågor om ägande. En av de fundamentala politiska frågorna gällande processen är, som vi såg tidigare, frågan om grundförutsättningarna mellan olika länder och människor är tillräckligt rättvisa för att globaliseringen skall kunna ge ett rättvist resultat. Som tillsynes så vilar det i grunden en fråga om ägande, äganderätt och resursfördelning. I föreliggande essä har jag för avsikt att behandla dessa grundläggande frågor om ägande och äganderätter men med det latenta syftet att se om det finns några gemensamma beröringspunkter mellan studieobjekten. Essän kommer att behandla Robert Nozicks syn på ägande såsom den framställs i hans bok *Anarki, stat och utopi*⁸. En viktig del i diskussionen kring Nozicks teori kommer att utgöras av huruvida Nozick bygger vidare på Lockes teori om äganderätt eller inte. Centralt för denna framställning blir frågan vad som krävs för att kunna hävda en moralisk äganderätt till något. Härefter har jag för avsikt att kontrastera detta mot Marx syn på äganderätter⁹ för att se om det skulle vara möjligt att hävda att det finns vissa gemensamma beröringspunkter mellan Nozick och Marx i frågan om äganderätt eller ej.

⁴ Puterman, 1996, s.13f. Resonemanget om "inkonsekvensen" hos Marx i fråga om holism och determinism utvecklar Puterman i ett senare kapitel av sin bok, s.142-171.

⁵ Med fördel representerat av Johan Norbergs *Till världskapitalismens försvar* (Norberg, 2004).

⁶ Marx & Engels, 2002, s.15 och 29

⁷ Marx, 1981, förordet s.9f

⁸ I huvudsak kommer jag att utgå från Jonathan Wolffs framställning av Nozicks teori i boken *Robert Nozick – En introduktion* (1992). Se Wolff, 1992

⁹ Jag har ännu inte kommit i kontakt med, eller kunnat finna, något verk av eller om Marx som explicit behandlar hans syn på moralisk äganderätt. Av denna anledning kommer jag att behöva välja olika delar av Marx verk när jag framställer vad som enligt mig kan uppfattas som hans syn på äganderätter. Detta skapar ett uppenbart generaliseringsproblem för essän vilket jag härmed vill uppmärksamma läsaren på.

Nozicks teori om förvärv och ägande

Själva fundamentet i Nozicks teori utgörs av tanken att varje individ är självägande och att individen genom sitt självägande också har vissa rättigheter. Som tillsynes så vilar således Nozicks teori både på ett liberalt arv i teorin om naturliga rättigheter samt ett anarkistiskt, baserat på intuitionen att varje individ har rätt att styra sig själv.¹⁰

Redan häri uppstår en intressant fråga om vad en sådan själväganderätt egentligen består i; vad innebär det att ”äga sig själv”? Som jag skulle se det kan man tänka sig två huvudsakliga alternativ: (1) Antingen äger man sig själv på samma sätt som jag äger datorn med vilken jag författar denna essä, det vill säga en form av materiell äganderätt som också ger mig rätten att nyttja den som jag önskar samt att jag också har rätt att sälja den till någon annan,¹¹ eller (2) så äger jag endast en självbestämmanderätt över mig själv, min person och min kropp.

Vad är då skillnaden mellan dessa alternativ? Den huvudsakliga skillnaden tycks ligga i det faktum att den första tolkningen (1) öppnar en möjlighet att sammankoppla denna form av ägande med en äganderätt som baseras på rätten att äga det som man själv skapat. I detta avseende skulle det alltså, i sin förlängning, inte vara någon väsensskillnad mellan att producera en penna och få äganderätten till den, eller att producera en människa och få äganderätten till den människan.¹² Det andra tolkningsförslaget (2) tycks i detta avseende snarare baseras på en lockesk uppfattning att varje människa, oavsett vem som ”producerat” denne, äger en naturlig rätt att bestämma över sig själv men där den själv materiella äganderätten till en människokropp antingen inte existerar eller att den ägs av Gud (Locke skulle hävda det senare).

Hur Nozick själv ser på detta finner jag svårt att avgöra. Han säger rent generellt om äganderätter att ”kärnan i begreppet äganderätt till X [...] är rätten att avgöra vad som skall göras med X”¹³. Som tillsynes så öppnar detta upp för båda tolkningarna ovan: ”Rätten att avgöra vad som ska göras” kan, i fråga om ägande av sig själv, såväl vara ett uttryck för ägandet av en bestämmanderätt samt som av en materiell äganderätt. Som vi kommer att se längre fram så är Nozick inte förtjust i Lockes förklaring som baseras på Gud vilket i så fall skulle kunna anses säga emot (2).

Vi har nu redan genom ovanstående resonemang tangerat frågan om vad ägande egentligen består i och vi skall även fortsättningsvis uppehålla oss vid detta, men med en något förändrad infallsvinkel. En grundläggande fråga som måste besvaras beträffande ägande är på vilken eller vilka grundvalar privat ägande är moraliskt rättfärdigat? De vanligaste svarsalternativen på denna fråga är att det antingen baseras på människors behov eller deras förtjänster. Nozick har ett annat svar som utgör ett tredje alternativ. Han menar att det är frågan om vem som har *rättigheten* därtill som är det avgörande, inte någons behov eller för-

¹⁰ Wolff, 1992, s.22

¹¹ Tänkbara konsekvenser av en teori som denna diskuteras bland annat av Susan Moller Okin. I sin bok *Justice, Gender and the Family* (1991) för hon bland annat ett resonemang där hon hävdar att Nozicks variant av självägande möjliggör att en person kan äga en annan. Se Okin, 1991, kapitel 4 (passim) och i huvudsak s.76-82

¹² Okin, 1991, kapitel 4 (passim)

¹³ Nozick, 1986, s.197

tjänster. Detta skulle kunna exemplifieras både genom arvsrätten, rätten att skänka en gåva eller någon lotterivinst. Vad som är poängen i exemplet är att även om en person som är väldigt rik och inte har behov av mer pengar eller några fler prylar, och ej heller i egentlig mening gjort sig förtjänt därav, så är i böjda att tycka att denne ändå har rätten till ett arv som testamenteras från en äldre släkting, eller till födelsedagspresenten denne ges på sin födelsedag eller den lotterivinst denne vinner. Wolff skriver:

Det är denna idé om rättighet som Nozick tar fasta på. Han hävdar i själva verket att vad som borde vara avgörande i fråga om rättvisan i en persons egendomsinnehav inte är egenskaper hos denna person – dennes behov eller meriter – utan fakta om hur han erhöll egendomen; förvärvade han den på ett sätt som gör att han har rätt till den?¹⁴

I fråga om rättvisa i fördelning och rättvisa i förvärv kan man inte enligt Nozick, som många tenderar att vilja göra inom politiskt ekonomi och politisk filosofi, barta nöja sig med att fråga om en fördelning där ”de översta x procenten äger y procent av samhällets rikedom”¹⁵ är rättvis eller inte. Detta är enligt honom felaktigt ur ett flertal synpunkter. Bland annat tycks det enligt Nozick som om denna typ av uppfattning vilar på en föreställning om att det existerar en social pott från vilken en central statsmakt skulle ha att fördela resurser till medborgarna efter någon typ av rättvisepincip. Denna uppfattning är enligt Nozick inte neutral; det finns ingen social pott, det finns ”endast människor och sammanslutningar av människor, den naturliga världen och det människor producerar”¹⁶. Vidare kritiserar också Nozick de typer av fördelningsprinciper som grundar sig i antingen behov eller förtjänst utifrån att de tycks bygga på en typ av strukturell fördelning. Enligt Nozick så finns det historiska fördelningsstrukturer som antingen kan följa ett mönster eller icke-mönster. Ett historiskt synsätt som följer mönster kan exempelvis vara en fördelningsprincip som bygger på tanken ”åt var och en efter insats” eller ”åt var och en efter behov”. Ett sådant synsätt vänder sig Nozick emot. Vad det hela egentligen borde handla om enligt Nozick är, istället för att utgå från ”rättvisa i fördelning”, ”rättvisa i innehav” och det är detta som Nozicks rättighetsteori också tar fasta på.¹⁷

Innan vi övergår till att presentera och diskutera Nozicks förvärvsprinciper som sedan skall utgöra grunden för rättvisan i innehav, ska vi uppehålla oss vid Nozicks huvudsakliga kritik av den ovan presenterade mönsterbaserade historiska fördelningsprincip. Vad detta ytterst handlar om är frågan hur omfördelningen ska ske om vi önskar åstadkomma en fördelningsförändring. I dagens liberala demokratier, och i även i vissa andra samhällssystem, så är den vanligaste metoden att använda en typ av inkomstbeskattning. Detta tycker Nozick i grunden är fel. Att ta ut skatt är inget annat än slavarbete enligt Nozick och eftersom de allra flesta motsätter sig slavarbete så borde vi också motsätta oss beskattning. Nozicks resonemang går ut på följande: Om någon arbetar 40 timmar per vecka, åtta timmar per dag, och betalar 20 procent i skatt vilket skall användas till bidrag till fattiga så innebär detta i praktiken enligt Nozick att den beskattade arbetar en dag i veckan utan betalning och utan

¹⁴ Wolff, 1992, s.23

¹⁵ Ibid. s.107

¹⁶ Ibid. s.108

¹⁷ Ibid. s.107-110 samt Wolff, 2006, s.171-176

att kunna styra över detta faktum själv. Detta betyder att denna person en dag i veckan utför slavarbete åt någon annan.¹⁸

När Nozick ger sig i kast med att formulera en historisk fördelningsteori utan mönster så koncentrerar han sig på olika sätt av förvärv snarare än de av honom tidigare kritiserade mönsterförklaringarna. Nozicks syfte är att formulera en procedur vars principiella utgångspunkter garanterar att det gjorda förvärvet, om det följt denna givna förvärvsprocedur, också är ett moraliskt rättfärdigt förvärv. Det vill säga: ”ett egendomsinnehav är rättfärdigt om och endast om man kommer att äga det i enlighet med den riktiga proceduren.”¹⁹ Nozick skriver att:

Om världen var fullständigt rättvis skulle följande induktiva definition uttömmande täcka ämnet rättvisa i innehav:

1. En person som förvärvar ett innehav i enlighet med principen om rättvisa i förvärv har rätt till innehavet.
2. En person som förvärvar ett innehav i enlighet med principen om rättvisa i överföring, från någon annan som har rätt till innehavet, har rätt till innehavet.
3. Ingen har rätt till ett innehav utom genom (upprepade) tillämpningar av 1 och 2.²⁰

Det uppstår dock vissa omedelbara problem kring dessa formuleringar, problem som Nozick tyvärr aldrig ger sig i kast med att reda ut.²¹ Det första problemet är att principerna aldrig förklarar hur en person kan komma att äga någon egendom från första början. Uppenbart är att det måste ha funnits ett tillfälle då *ingen* ägde något av det som senare kommit att bli centralt för tillverkandet av en viss egendom, men hur skedde då denna förändring och vad var det som gjorde detta hävdande av privat äganderätt moraliskt rätt första gången? Ett andra problem som Nozick heller aldrig diskuterar är vad dessa principer egentligen innebär; vad är egentligen ”rättvisa i förvärv” och ”rättvisa i överföring”? Om den senare principen säger Nozick att en överföring är rättvis om och endast om den är frivillig, vilket vi skall återkomma till senare, i övrigt lämnar han dessa principer i princip oförklarade.²²

Även fast Nozick lämnar många frågor hängande finns det åtminstone några ledtrådar till hans position som vi kan nysta i. Som framgått av framställningen hittills, och som både nämnts och insinuerats, så hämtar Nozick en viss inspiration och kraft ur John Lockes teori om naturliga rättigheter och äganderätt.²³

Svaret till frågan om hur äganderätter egentligen uppkommer är varken självklart eller särskilt lätt att tänka sig. Om jag är ute och vandrar i skog och mark och kommer fram till ett område som ingen äger, vad är det då egentligen som skulle ge mig rätten att hävda min exklusiva äganderätt till just detta område? Det vill säga att stänga ute alla andra som också

¹⁸ Efter Wolff, 2006, s.175

¹⁹ Wolf, 1992, s.110

²⁰ Nozick, 1986, s.176

²¹ Wolff, 1992, s.111f

²² Ibid.

²³ Se främst Locke, 1998, s.52-66 ”Egendom” samt Wolff, 1992, s.40-45 och 141-154

skulle vilja nyttja just detta område? På vissa sätt tycks denna tanke gå emot själva essensen hos Nozicks teori, och många liberaler och libertarianer därtill, att varje individ har rätt till liv, frihet och egendom, samt att dessa rättigheter karaktäriseras av att vara såkallade ”negativa rättigheter”, det vill säga rätten till icke-inblandning²⁴; ett utestängande av andra från exempelvis ett geografiskt område tycks påtvinga de utestängda en skyldighet att inte blanda sig i, vilket i sig alltså är en inskränkning i *deras* frihet.²⁵

Lockes teori om äganderätter formuleras främst i hans bok *Andra avhandlingen om styrelse-skicket*. I sitt resonemang om egendom utgår han från tanken att Gud ”har givit människorna världen gemensamt” samt att han ”också givit dem förnuft att bruka den till största fördel och nytta i sina liv”²⁶. Dock är det som så menar Locke, att det som fortfarande ägs gemensamt, såsom frukten och viltet i hans exempel om den vilda indianen, det vill säga det som inte omfattas av en exklusiv äganderätt, har var person rätt till och då någon nyttjar detta, så har denne också förvärvat sig den exklusiva nyttjanderätten till detsamma.²⁷

Den exklusiva äganderätten till något, utöver de ovan beskrivna gemensamma ägorna, baseras enligt Locke på var människas rätt att äga sig själv. I och med att jag äger mig själv menar Locke, så äger jag också mitt eget arbete och härigenom kommer jag också att äga de ting vilka jag bebländar mitt arbete med. Locke hävdar alltså, med förbehållet att man också måste tillförse att lämna ”tillräckligt många och lika goda ting kvar i gemensam ägo för de andra”, att:

Hennes kropps arbete och hennes händers verk är, kan vi säga, i egentlig mening hennes. Vad hon än lösgör från det tillstånd naturen lämnat det i bebländar hon med sitt arbete och tillför något eget, och därmed gör hon det till sin egendom.²⁸

Wolff säger i sin bok om Nozick att Lockes teori visar sig vara ”oerhört lämplig” för Nozicks ståndpunkt, detta främst av två orsaker: (1) argumentet ger skäl till varför den som tillägnat sig något också har rätten att utesluta andra ifrån det samt (2) att argumentet visar att en persons äganderätt till egendom kan vara lika stark som personens äganderätt till sig själv.

Samtidigt verkar Nozick ha problem med Lockes argument, detta främst av två orsaker. För det första ställer Nozick frågan till vilken uträkning jag skulle kunna hävda att något blir mitt genom att blanda mitt arbete med något annat? Nozick lägger här fram sin smått berömda tomatjuiceinvändning vari han frågar om hans utsläpp av radioaktiv tomatjuice i havet gör att han kommer att äga havet eller om han endast enfaldigt slösat bort sin tomatjuice?²⁹ För det andra så skiljer sig Locke och Nozick avsevärt ifråga om utgångspunkt; Nozick vänder sig mot Lockes förklaring att ägandet utgår från människans givna rätt att disponera jorden från Gud. Detta kan åskådliggöras genom att säga att emedan Locke häv-

²⁴ Se Wolff, 1992, s.34ff för en beskrivning av positiva och negativa rättigheter

²⁵ Ibid. s.140

²⁶ Locke, 1998, s.52 (26). Siffran inom parantes anger läsanvisningarna till texten.

²⁷ Ibid. s.52f

²⁸ Ibid. s.53 (27)

²⁹ Nozick, 1986, s.201. Se även Wolff, 1992, s.141ff

dar att allt i sitt ursprung är gemensamt ägt så menar Nozick att naturen från början är icke-ägd.³⁰

Detta lämnar oss egentligen med två frågor: I vilken utsträckning ger Nozick oss egentligen en teori om ”rättvisa i förvärv” och i ett försök att konstruera en sådan, hur stor betydelse har i så fall Locke för densamma? Wolff skisserar några svar till dessa frågor. Beträffande den första tycks Wolff säga att Nozick lämnar oss helt utan svar. Wolff skriver:

Det står från början klart att Nozick måste erbjuda ett sätt att rättfärdiga privata egendomsrättigheter, och undersökningen av hans princip om rättvisa i överföring har visat att hela ståndpunktens vikt faller på hans princip om rättvisa i förvärv.³¹

Enligt Wolff så formulerar aldrig Nozick en sådan princip och hänvisar till Nozick själv som säger att ”detta ämne, som vi inte skall formulera här...”, vilket han alltså heller aldrig gör.³²

Beträffande den andra frågan så menar Wolff att det finns tre tolkningsalternativ. Antingen så accepterar Nozick Lockes arbetsinblandningsargument som försvar för den privata äganderätten, eller så förkastar han den eller så ser han den som ett nödvändigt och tillräckligt villkor för att rättfärdiga ett tillägnande av egendom. En acceptans av teorin måste i så fall bygga på att han, sin kritik till trots, anser att en förstärkt variant av Lockes teori till sist ändå är acceptabel. Ett förkastande av teorin måste ändå för Nozick innebära en acceptans av Lockes förbehåll som ett nödvändigt villkor för att ett tillägnande skall kunna rättfärdigas. Den sista möjligheten är att Nozick ser Lockes förbehåll som ett nödvändigt och tillräckligt villkor för ett rättfärdigande av tillägnande. Som vi skall se senare så blir just dessa frågor viktiga för att kunna finna eventuella gemensamma beröringspunkter mellan Nozick och Marx.

En skiss över Marx syn på ägande och äganderätt i kontrast till Nozick

Som jag klargjorde i inledningen av denna essä (se not 9), och som ovanstående rubrik skvallrar om, så kommer jag inte att kunna återge exakt vilken syn Marx hade på ägande, äganderätt och egendomsrätt. Detta beror främst på att Marx aldrig, mig veterligt, efterlämnat en skrift som explicit behandlar denna typ av filosofiska problem samt att jag ännu inte kunnat läsa mig till, och därigenom skaffa mig, en helhetsförståelse av Marx syn på ägande och äganderätter via hans andra skrifter. Denna framställning kommer således att bygga på andra skrifter vari jag tycker det finnas intressanta tankegångar som tangerar frågan om ägande. De skrifter som jag främst kommer att använda mig utav är *De ekonomisk-filosofiska manuskripten* (skrivna 1844) samt *Det kommunistiska manifestet* (skrivet 1847-48). Härutöver kommer jag också att referera till viss annan litteratur, bland annat Hans Linds lättillgängliga *Nationalekonomi i Marx anda*.³³

³⁰ Wolff, 1992, s.146

³¹ Ibid. s.147

³² Ibid. efter Nozick, 1986, s.177

³³ Denna bok är främst tänkt som en lärobok i nationalekonomi varför den inte ägnar filosofiska frågor någon särskild vikt. Jag kommer främst att använda den i fråga om Marx arbetsvärdeteori och där koppla de strikt nationalekonomiska resonemangen till vissa av Marx filosofiska grundvalar.

I *Anarki, stat och utopi* så ägnar Nozick en del av sin uppmärksamhet till Marx (och den ”marxistiska traditionen”³⁴), framförallt för att diskutera dennes kritik av det kapitalistiska systemet. Nozicks syfte med detta är att visa att ingen av den marxistiska traditionens viktigaste invändningar mot kapitalismen, det vill säga arbetarnas alienation under kapitalismen samt kapitalisternas exploatering av desamma, kan godkännas. Kortfattat kan Nozicks argument sägas bestå i att bland annat visa att det meningslösa arbetet arbetaren utför i ett kapitalistiskt system, och som bidrar till alienationen av arbetaren, ingalunda är unikt för kapitalismen, utan skulle återfinnas i vilken annan industriell ekonomi som helst, såväl socialistisk som kapitalistisk. Beträffande exploateringen söker Nozick visa att arbetarna inte alls är tvingade att arbeta för kapitalisten, vilket enligt både Marx och Nozick måste ses som orätt, utan att det faktiskt är ett aktivt och frivilligt val som arbetarna gör.³⁵

Redan här har vi kastats ner i en gyttja av problem. Om vi ska kunna diskutera Nozick och Marx, och deras idéers förhållande till varandra, så är vi tvungna att göra en hel rad tydliga distinktioner, avgränsningar och begränsningar. Ett första trevande försök att göra detta, som behandlar ovanstående problem, är att försöka reda ut på vilka grundvalar, ur ett filosofiskt äganderättsligt perspektiv, Nozick för det första önskar försvara kapitalismen och på vilka grundvalar Marx önskar angripa den. I Nozicks fall tror jag att den mest plausibla tolkningen är att han önskar försvara kapitalismen utifrån det stora mått av individuell frihet han anser kapitalismen ge. Kapitalismen blir, som jag skulle se det, en följd av Nozicks argumentation för den minimala staten vari individer fritt skulle kunna sluta sig samman efter de preferenser de har, utan statens inblandning. Nozick menar att i en sådan stat skulle socialister kunna sluta sig samman i kollektiv och producera vad än de önskar producera, kapitalister skulle kunna göra vad än de önskar och åter andra göra som de vill. Vad som skulle bli gemensamt för dessa är att de, om de så önskar och har möjlighet, skulle kunna utbyta produkter med varandra. Denna typ av åtskillnad mellan människor, samt allas rätt att producera vad än de vill utan statens inblandning, är mest kompatibel med kapitalismen varför vi också, utifrån ett koherensargument, kan anta att Nozick förespråkar den utifrån en sådan typ av grundval.

Nozick har också ytterligare ett argument för kapitalismen. Han menar att människor också kommer att ha det mycket bättre i ett kapitalistiskt system då:

den ökar den totala produkten genom att sätta produktionsmedel i händerna på dem som utnyttjar dem effektivast (lönsammast). Experimenteringar uppmanas därför att olika personer kontrollerar resurserna [...] Privat egendom gör det möjligt för människor att avgöra vilka typer av risker de är beredda att ta, och detta leder till specialiserade typer av risktagande.³⁶

Att Marx å sin sida riktar skarp kritik mot kapitalismen är inget vi kan eller ska förneka. Det räcker med att läsa några sidor ur i princip vilken skrift som helst för att inse detta. Där-
emot kommer den som läser ytterligare några sidor snart att inse att Marx inte på något vis kan uppfattas så dogmatiskt som många vill göra gällande (inte minst realsocialistiska efter-

³⁴ Wolff, 1992, s.173

³⁵ Ibid. s.173-180

³⁶ Wolff, 1992, s.150f efter Nozick, 1986, s.203

följare som Lenin och Stalin) och det finns också, som påtalats i inledningen av denna essä, många motstridigheter i hur Marx uttrycker sig om olika saker. Detta är ett sådant område.

Marx riktar en kritik mot kapitalismen baserad på, som Nozick mycket riktigt återger, hans alienationsteori och kapitalisternas exploatering av arbetarna.³⁷ Samtidigt finns det många avsnitt som motsäger att han på något vis, först och främst, skulle förespråka en direkt störning av kapitalismen som system, samt att han för det andra skulle vara en motståndare av privat egendomsrätt. Vi ska uppehålla oss kring detta ett slag.

Som vi har sett i inledningen till denna essä så får vi vända oss till Marx dialektiska historiematerialism, och de deterministiska och historiehologiska dragen däri, för att finna svar till varför kapitalismen är en omistlig del i samhällsutvecklingen enligt Marx. I förordet till *Till kritiken av den politiska ekonomin* skriver Marx:

En samhällsformation går aldrig under, innan alla produktivkrafter utvecklats för vilka den har tillräckligt spelrum, och nya, högre produktionsförhållanden uppträder aldrig, förrän deras materiella existensbetingelser mognat i det gamla samhällets sköte.³⁸

Detta hör också samman med, och bör läsas i skenet av, den framställning av kapitalismen som Marx ger i *Det kommunistiska manifestet*, dock i direkt anslutning till en häftig kritik av kapitalismen, där densamma beskrivs i termer av ”samhällsomdanande” och ”fulländning”:

Bourgeoisin har spelat en högst revolutionär roll i historien. Bourgeoisin har överallt, där den kommit till makten, förstört alla feodala, patriarkaliska och idylliska förhållanden. [...] Först *den* har visat, vad mänsklig verksamhet kan åstadkomma. Den har skapat helt andra underverk än egyptiska pyramider, romerska vattenledningar och gotiska katedraler: den har utfört helt andra tåg än folkvandringar och korståg. [...] den moderna borgerliga privategendomen är det sista och mest fulländade uttrycket för framställningen och tillägnandet av produkter, som bygger på klassmotsättningar, på den enes utsugning av den andre.³⁹

Även fast vi inte ska förringa de meningsskiljaktigheter Nozick och Marx skulle tänkas ha om kapitalismen som ekonomiskt system så är det ändå slående att de, någonstans, tycks enas kring en styrka i det kapitalistiska systemet, i detta fall dess produktiva kraft. Någon som tror blint på den deterministiska och holistiska sidan av Marx skulle härvidlag kunna nöja sig och säga att ”kapitalismen måste enligt Marx få härja fritt för att vi ska komma dithän att den socialistiska revolutionen inträffar och därför ska vi så också göra”, mot bakgrund av att kommande samhällsbildningar skulle vara beroende därav. Åter andra har som

³⁷ Härtill tillkommer också kritik mot kapitalismen för att inte tillfullo utnyttja den fulla produktionspotentialen i samhället åtnjuter samt att den genom sin karaktäristiska konkurrens blir irrationell.

³⁸ Marx, 1981, s.10

³⁹ Marx & Engels, 2002, s.14f och 29. Författarnas kursivering. ”Historien om alla hittillsvarande samhällen är historier om klasstrider” inleder manifestet. Klasstriderna består i klassernas kamp om produktionsmedlen, en kamp mellan utsugna och utsugare. Sett mot anförda citat tycks det som om Marx och Engels tänker sig att kapitalismen är det sista steget i utvecklingen mot ett kommunistiskt samhälle, det vill säga ett samhälle som inte längre bygger på ”klassmotsättningar”.

bekant också tolkat det som att den socialistiska revolutionen ändå kommer att inträffa, då Marx ”förutspått detta”, så då kan vi lika gärna skynda på processen.⁴⁰

Andra halvan av det ovan anförda citatet, som behandlar den ”borgerliga privategendomen”, är hämtat från den del av *Det kommunistiska manifestet* som ganska noggrant redogör för Marx hållning i fråga om egendomsförhållanden. Marx hävdar här att kommunisterna orättvist har beskyllts för att vilja avskaffa den privata egendomen och privat förvärvande, då denna skulle vara roten till all orätt arbetarna lider⁴¹, något han själv inte vill påstå. Marx skriver:

Man har förebrått oss kommunister, att vi vill avskaffa den personligt förvärvade, genom eget arbete frambringade egendomen; den egendom, som skulle utgöra grundvalen för *all personlig frihet*, verksamhet och självständighet. Genom eget arbete förvärvad, självförtjänt egendom! [...] Vi behöver inte avskaffa den, industrins utveckling har avskaffat den och avskaffar den dagligen.⁴²

Marx gör här en distinktion mellan å ena sidan ”småborgarens eller småbondens egendom”, vilka föregick den borgerliga egendomen, och å den andra sidan ”den moderna borgerliga privategendomen”. Vad som är Marx poäng, som leder fram till påståendet att industrins utveckling redan avskaffat den privata egendomen⁴³, är att arbetarnas lönearbete på intet vis renderar i privat egendom för dem. Vad deras arbete resulterar i är ett utökat kapital för kapitalisten och ett existensminimum för dem själva, detta då ”lönearbetets genomsnittspris är arbetslönens minimum, dvs summan av de livsmedel, som är nödvändiga för att hålla arbetaren som arbetare vid liv”⁴⁴. Vidare skriver Marx:

Vi vill ingalunda avskaffa dennes personliga tillägnelse av arbetsprodukten för livets omedelbara reproduktion, en tillägnelse, som inte ger något överskott, vilket kunde ge makt över främmande arbete. Vi vill bara upphäva den eländiga karaktären av denna tillägnelse...⁴⁵

Vi har nu kommit till en väldigt intressant punkt i vår framställning. Det tycks härvidlag som om Nozick och Marx har en relativt liknande uppfattning kring frågan om den privata äganderättens önskvärdhet i fråga om personlig frihet. Dock tycks det finnas en gradskillnad mellan de båda. Som citatet ovan visar tycks Marx ha en uppfattning att den ideala privata tillägnelsen ”inte ska ge något överskott”, en uppfattning som vi med säkerhet kan anta att Nozick inte delar. Här blir dock frågan om Lockes förbehåll högst aktuellt. Som vi minns från diskussionen om Nozicks förhållande till Locke så menade Wolff att det fanns

⁴⁰ Här åsyftas främst utvecklingen i Ryssland under ledning av Lenin. Se Puterman, 1996, s.23f för en återgivning av Lenins syn på möjligheterna för en socialistisk revolution i det då ekonomiskt underutvecklade Ryssland och hur detta är inkonsistent med Marx determinism i förordet till *Till kritiken av den politiska ekonomin*.

⁴¹ Enligt Marx så visar det sig vid en analys av begreppet ”att privategendomen inte alls är grunden eller orsaken till det alienerade arbetet utan tvärtom en konsekvens av det.” Marx, 2003, s.69

⁴² Marx & Engels, 2002, s.29. Min kursivering.

⁴³ ”Ni förfasar er över att vi vill upphäva privategendomen. Men i nuvarande samhälle är privategendomen upphävd för nio tiondelar av dess medlemmar; den existerar just därigenom, att den inte existerar för nio tiondelar. Ni förebrår oss alltså, att vi vill upphäva en egendom, som har till nödvändig förutsättning, att det oerhörda flertalet i samhället är egendomslost.” Marx & Engels, 2002, s.31

⁴⁴ Ibid. s.30

⁴⁵ Ibid.

tre tolkningsalternativ för hur man kunde se på Nozicks förhållande till Locke. Dessa var (1) en acceptans av Lockes arbetsinblandningsargument, (2) ett förkastande av argumentet men med en acceptans av Lockes förbehåll som ett nödvändigt villkor för att tillägnande skall kunna rättfärdigas samt (3) ett förkastande av argumentet men med en acceptans av förbehållet som ett nödvändigt och tillräckligt villkor för ett rättfärdigande av tillägnande.⁴⁶

Hur skall då Marx åsikt tolkas utifrån detta? Först och främst tycks det som om Marx accepterar Lockes arbetsinblandningsargument genom att säga ”dennes personliga tillägnelse av arbetsprodukten”. Detta insinuerar, enligt min uppfattning, att den som producerar något också har den moraliska äganderätten därtill.⁴⁷ Vi skall senare återkomma till denna fråga. Kvarstår gör frågan om hur producenten tillägnat sig äganderätten till råvaran. Här tycks inte ovan anförda citat ge något bra svar och jag har ännu inte kommit i kontakt med någon skrift där Marx ger ett direkt svar. Dock finns det ledtrådar som öppnar upp för olika tolkningsmöjligheter. Bland annat skriver Marx att:

Arbetaren kan inte frambringa något utan naturen, utan den sinnliga omvärlden. Den är ett råmaterial, ur vilket hans arbete förverkligas, i vilket det försiggår, av vilket och genom vilket det producerar.⁴⁸

Här fastställs alltså produktionens behov av råmaterial från naturen, både för arbetarens uppehälle och fysiska överlevnad i form av mat, men också för produktionen av det som produceras. Således måste enligt Marx fysiska ting från naturen komma att kunna ägas, dock är inget sagt om hur det går till.

Att inte producera ett överskott kan innebära olika saker och det är svårt att se exakt vad som skulle avses av Marx i detta sammanhang. Citatet nämner en produktion för ”livets omedelbara reproduktion” vilket skulle kunna anses begränsa antalet tänkbara tolkningsalternativ en aning. Som jag ser det kan detta sammantaget innebära (1) att det skulle vara fel att producera mer än vad livets omedelbara reproduktion kräver då detta mer liknar en borgerlig produktion vilken inte stämmer överens med vad människor *egentligen* skulle välja att göra, istället för att arbeta⁴⁹, eller (2) att det skulle vara fel att producera ett överskott då det går utöver vad som krävs för livets omedelbara reproduktion och att det skulle kunna begränsa andras möjligheter att tillägna sig tillräckligt för sitt livs omedelbara reproduktion (i enlighet med Lockes förbehåll). Jag tänker nöja mig med att visa dessa olika tolkningsmöjligheter och inte fördjupa mig i en diskussion av dem. Jag vill bara poängtera en viktig skillnad mellan dem. Den första tolkningen kan anses vara mer koherent med ”den marxistiska traditionen”, varför den av många också kanske skulle ses som mer plausibel, emedan

⁴⁶ Se s.8 i föreliggande essä

⁴⁷ Amartya Sen för en intressant diskussion om ”producentens rätt till produkten” i sitt bidrag ”Marknadens moraliska status” i antologin *Idéer om rättvisa*. Särskilt intressant är resonemanget då det vid en läsning, som inför denna essä, kan ses som överensstämmande med både ett nozickskt och marxskt perspektiv. Han skriver att resonemanget, som baseras på P. T. Bauer, ”inte får samma formalistiska utformning som hos Nozick och andra eftersom de rättigheter som människor har enligt Bauer inte grundas på ägande, byte etc utan på att man faktiskt får det man ’producerat’”. Se Sen, 1989, s.107

⁴⁸ Marx, 2003, s.59

⁴⁹ “[...] arbetet är någonting *yttre* för arbetaren, dvs. det hör inte till hans väsen, och att han därför inte bejaktar utan förnekar sig i sitt arbete, inte känner sig lycklig utan olycklig, inte utvecklar någon fri fysisk och andlig energi utan förstör sin fysik och ruinerar sin ande.” Marx, 2003, s.61

den andra mer tycks appellera till dem som söker följa spåren av Marx teoretiska inspiration från andra tidigare och samtida teoretiker. Detta behöver dock på intet sätt betyda att tolkningarna nödvändigtvis måste stå i ett motsatsförhållande till varandra.

Vi har nu berört frågor om Nozicks svar till Marx generella kritik av kapitalismen som system och på vilket sätt detta inte kan ses så dogmatiskt som många önskar göra gällande. Vi har också behandlat frågan om synen på privat egendom och det tycks som om Marx resonemang, som till viss del återgivits, blir beroende på distinktionen mellan vad som är "borgerlig egendom" och vad vi kan sammanfatta som "annan egendom". Det tycks alltså som om Marx inte har något emot privat egendom under förutsättning att man producerar för "livets omedelbara reproduktion" samt att produktionen inte leder till överskott.

Som en början på slutet av denna essä har jag nu för avsikt att knyta an till vad vi inledningsvis kallade för själva fundamentet i Nozicks teori, nämligen individens självägande och de rättigheter individen åtnjuter som en följd härav, för att se om ytterligare gemensamma beröringspunkter mellan Marx och Nozick kan återfinnas. Som vi kommer att se blir Lockes arbetsblandningsargument bron mellan vad som till vardags tycks vara två skilda politisk-filosofiska begreppsvärldar.

Individens självägande som grund för ägande av egendom?

Nozicks teori vilar som bekant på en uppfattning om att varje individ äger sig själv och att individen utifrån detta självägande också har vissa rättigheter. Ett problem beträffande Nozick är att han aldrig klargör hur ett moraliskt rättfärdigt ägande uppkommer (minns diskussionen om "rättvisa i förvärv" och "rättvisa i överföring"). För att kunna finna svar vände vi oss, under ledning av Wolff, till Lockes teori om egendom och äganderätt. Här lämnades vi slutligen med tre av Wolff givna tolkningsmöjligheter av hur Nozick kan tänkas förhålla sig till Lockes teori.

I och med att Nozick aldrig klargör sin ståndpunkt, utan vi endast har Wolffs tre tolkningsmöjligheter gentemot Locke att utgå ifrån, så finner jag det rimligt att vi, för att kunna finna vissa presumtivt gemensamma beröringspunkter mellan Nozick och Marx, nu ägnar vår uppmärksamhet till att se hur Marx förhåller sig till Locke.

Arbetsvärdeteorin som Marx kom att omfamna var på intet sätt hans påfund, utan den fanns sedan tidigare formulerad inom nationalekonomin. Den bärande idén i arbetsvärdeteorin är att det egentligen endast existerar en produktionsfaktor, nämligen det mänskliga arbetet. Enligt arbetsvärdeteorin är det alltså endast tillförandet av mänskligt arbete till en råvara som kan skapa ett mervärde (det vill säga ett större värde för produkten än vad råvaran initialt hade). På detta vis kan vi alltså förklara varför en bil kostar mer än en TV: Det har gått åt fler arbetstimmar att konstruera bilen än TV:n.⁵⁰

Vad som i många avseenden var nytt med Marx användning av arbetsvärdeteorin var att han hävdade att arbete var en handelsvara som vilken annan handelsvara som helst; arbetarna sålde sin arbetskraft på en marknad och arbetets värde styrdes i huvudsak av (1) kost-

⁵⁰ Se Lind, 1992, s.23-30

naden för arbetet som skapar arbetaren (det vill säga kostnaden för att hålla arbetaren vid liv) och (2) i viss mån också, i ett kortsiktigt perspektiv, utbudet och efterfrågan av arbetskraft. Det är viktigt att påpeka att dessa två faktorer för prissättningen av arbetet på många avgörande punkter samvarierar enligt Marx. Enligt honom tycks det finnas ett konstant överskott av arbetare, i och med att de inte har något annat val än att ställa sin arbetskraft till förfogande för kapitalisterna, vilket i sig innebär att kostnaden för att hålla arbetarna vid liv alltid kommer att utgöra den genomsnittliga lönen för arbetarna. Av denna anledning kommer alltså den genomsnittliga lönen att vara arbetarnas existensminimum, det vill säga den nivå varvid de med nöd och näppe överlever och kan reproducera sig. På detta sätt blir alltså arbetarens arbete det kapital som denne har att förvalta och det kapital som för arbetaren kan förränta sig:

Räntor bildar kapital. [...] Men *arbetaren* har olyckan att vara ett *levande* och därför *behövande* kapital, som varje ögonblick då det inte arbetar förlorar *sina* räntor [min kursivering av "sina"] och därmed sin existens. Som kapital *varierar* arbetarens *värde* alltefter tillgång och efterfrågan, och även *fysiskt* förstås hans *existens*, hans *liv* – liksom vad gäller varje annan vara – som en naturtillgång.⁵¹

Den uppmärksamme läsaren märker att ovanstående citat med nödvändighet måste innebära ett hävdande, genom att arbetarens arbete är ett levande kapital för arbetaren själv, av arbetarens ägande av sig själv, det vill säga samma typ av självägande som Nozick och Locke grundar sina äganderättsliga teorier på. De slående likheterna med Locke stannar inte här. Som tillsynes så menar Marx att arbetarens arbete är vad som för arbetaren kan förränta sig och "varje ögonblick" som arbetaren inte arbetar så förlorar denne "sina räntor". Detta måste alltså innebära att Marx menar att arbetaren, genom äganderätten till sitt arbete, och därigenom sig själv, äger det värde vilket hans arbete skapar.⁵² Hur skulle annars arbetarens arbete kunna leda till en förräntning av arbetarens kapital? Av detta måste vi kunna mena att Marx inte på några väsentliga områden skulle kunna säga emot Lockes resonemang som leder honom fram till sitt arbetsinblandningsargument.⁵³

Jag har tidigare återvänt till Wolffs tre tolkningsmöjligheter av Nozicks förhållande till Locke. Utifrån vad som nu har sagts finner jag det möjligt att jämföra samma tolkningsmöjligheter vad gäller Marx förhållande till Locke. Vi repeterar möjligheterna en gång till: (1) en acceptans av Lockes arbetsinblandningsargument, (2) ett förkastande av argumentet men med en acceptans av Lockes förbehåll som ett nödvändigt villkor för att tillägnande skall kunna rättfärdigas samt (3) ett förkastande av argumentet men med en acceptans av förbehållet som ett nödvändigt och tillräckligt villkor för ett rättfärdigande av tillägnande.

Mot bakgrund av vad som har presenterats beträffande Marx här ovanför så tycks det vara möjligt att tänka sig att Marx skulle kunna ha en acceptans för Lockes arbetsinblandningsargument, det vill säga (1). Vidare såg vi också att Marx tankar om privat egendom, som följd av egen produktion, var acceptabel så länge det inte ledde till överproduktion. Detta

⁵¹ Marx, 2003, s.73

⁵² Minns här också det i not 47 ovan anförda resonemanget av Amartya Sen beträffande "producentens rätt till produkten".

⁵³ Jmf med Locke, 1998, s.53 (27) samt s.7 i föreliggande essä.

skulle kunna tolkas som (2) om man kan visa att Marx inte alls använder arbetsinblandningsargumentet men att Marx överproduktionsförbehåll i någon väsentlig form har en samhörighet med Lockes förbehåll och att det skulle vara ett nödvändigt villkor för att kunna rättfärdiga egendom. På samma sätt, men med tillägget att också vara ett tillräckligt villkor för rättfärdigande av egendom, skulle det kunna tolkas som (3).

Som jag ser det har vi nu i huvudsak en väsentlig fråga kvar för denna framställning. Då denna fråga med nödvändighet kommer att behöva lämnas obesvarad så har jag för avsikt att avsluta denna essä med denna fråga hängande.

Om vi antar att vi skulle kunna finna att både Nozick och Marx faktiskt skulle förespråka samma tolkning av sina teorier gentemot Locke, i enlighet med Wolffs sammanfattning, och att de därigenom skulle kunna ha en relativt gemensam uppfattning om hur individer kan komma att inneha egendom, vad består i så fall deras meningsmotsättningar i? Svaret på detta är uppenbart: Emedan Marx skulle hävda att arbetarna inte har något annat val än att arbeta för kapitalisterna, och därmed ta ett själlöst arbete där de låter sig exploateras av kapitalisten vilket leder till deras alienation, skulle Nozick hävda att de gör detta av fri vilja. Kring detta råder det inga konstigheter. Hur kan man då råda bot på detta?

Vad vi tycks ha att arbeta med, ur ett nationalekonomiskt perspektiv, är det värde som skapas av arbetaren, de förutsättningar kapitalisten ger för detta skapande och vilka olika ersättningsnivåer som skulle kunna anses vara skäligen eller rättvisa mellan kapitalisten och arbetaren. För att få en bättre överblick för vad de olika intressenterna vill ha betalt för kan vi göra en uppställning på liknande sätt⁵⁴:

Arbetaren - Arbetet	Kapitalisten - Råvaran - Lokalerna - Produktidén - Kunder - ?
-------------------------------	---

Vad som är Marx huvudsakliga kritik beträffande detta är att det enda sättet kapitalisten kan göra en vinst på, i enlighet med arbetsvärdeteorin, är att betala arbetaren mindre än det värde som arbetaren producerar. Det vill säga om arbetaren producerar något till ett värde av tio timmar så måste kapitalisten se till att kunna betala arbetaren mindre än detta i lön till arbetaren. Vad det innebär är alltså att bytesvärdet sätts ur spel. Om två arbetare kommer överens om att samarbeta genom att producera var sin produkt och byta med varandra så skulle de enligt Marx byta arbetstid mot arbetstid. Med andra ord skulle det kunna innebära att den ena erbjuder ett bröd som tagit en timme att baka mot någon liter mjölk som tagit den andre lika lång tid att mjölka fram. Således skulle bytesvärdet vara i jämvikt.⁵⁵

⁵⁴ Notera att detta bara är en exemplifiering för översiktens skull. Jag gör inga anspråk på att detta skulle vara den "rätta" uppställningen.

⁵⁵ Se Lind, 1992, s.24-30

Enligt Marx skulle detta vara det ekonomiskt rationella för de båda arbetarna att göra. Uppenbart är att det ur detta perspektiv, om kapitalisten rubbar bytesvärdet, skulle vara irrationellt för arbetaren att acceptera dessa ersättningsnivåer. Det enda som gör att arbetaren accepterar detta är alltså för att denne inte har något annat val enligt Marx.

Problemet som jag vill komma till med detta resonemang är att det på Marx inte tycks räcka med att endast förändra denna fördelning mellan arbetaren och kapitalisten. Marx skriver:

En väldig höjning av arbetslönen (vi kan bortse från alla svårigheterna, bl.a. att en sådan höjning vore en anomali som bara skulle kunna upprätthållas med våld) vore alltså ingenting annat än en bättre *betalning för slavarna* och hade varken återgett arbetaren eller arbetet dess mänskliga bestämmelse och värdighet.⁵⁶

Härigenom tycks vi alltså vara tillbaka till en av de väldigt grundläggande frågorna för äganderätten, speciellt när det handlar om äganderätten till sig själv som person, och som diskuterades inledningsvis när vi behandlade Nozicks syn på självägande. Vad innebär det egentligen att äga sig själv? Det tycks för mig som att, om vi utgår ifrån det ovan anförda citatet av Marx, det skulle kunna finnas någon sorts väsensskillnad mellan att äga *något* och att äga *sig själv*, och att detta, i Marx fall, spiller över på att äga den egendom som man själv har producerat. Utifrån Marx perspektiv duger det alltså inte att endast se till vilken ersättningsnivå arbetaren får för sitt lönearbete, utan det väsentliga för honom är frågan om att ha fullständig bestämmanderätt över sin egendom och sin produkt (och härigenom fullständig bestämmanderätt över sig själv och sin person?). Via lönearbetet har inte arbetaren denna kontroll, denna bestämmanderätt, enligt Marx. Har arbetaren det enligt Nozick? Förmodligen skulle Nozick kunna svara att denna bestämmanderätt har arbetaren av sagt sig genom sitt ingångna anställningsavtal med kapitalisten, vilket skett av frivillighet. Men kan man, mot bakgrund av den mångfasetterade kritik man kan rikta mot självägandeteorin (minns exempelvis Okins feministiska kritik av Nozick), som nu alltså tycks återfinnas hos både Marx och Nozick, hävda att en person kan avtala bort sin rätt till självägande? Eller har självägandet en djupare förankring än så?

⁵⁶ Marx, 2003, s.70

Käll- och litteraturförteckning

- Bäckström, Pontus. (2006). *Same shit different name? Globaliseringen ur ett marxistiskt och liberalistiskt perspektiv*. Opublicerad essä, samhällsvetenskapliga sektionen. Jönköping: HLK.
- Held, David & McGrew, Anthony. (2003). *Den omstridda globaliseringen*. Göteborg: Daidalos.
- Liedman, Sven-Eric och Linnell, Björn. (red). (2003). *Karl Marx. Texter i urval*. Stockholm: Ordfront.
- Lind, Hans. (1992). *Nationalekonomi i Marx anda*. Stockholm: SNS Förlag.
- Locke, John. (1998). *Andra avhandlingen om styrelseskicket. En essä angående den civila styrelsens sanna ursprung, räckvidd och mål*. Göteborg: Daidalos.
- Marx, Karl. (2003). "De ekonomisk-filosofiska manuskripten" ur Liedman, Sven-Eric et al (red). *Karl Marx. Texter i urval*. Stockholm: Ordfront.
- Marx, Karl. (1981). *Till kritiken av den politiska ekonomin*. Göteborg: Proletärkultur.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich. (2002). *Kommunistiska manifestet*. Stockholm: Bokförlaget Arena.
- Norberg, Johan. (2004). *Till världskapitalismens försvar*. Stockholm: Timbro.
- Nozick, Robert. (1986). *Anarki, stat och utopi*. Stockholm: Ratio.
- Okin, Susan Moller. (1991). *Justice, Gender and the Family*. New York: Basic Books.
- Puterman, Zalma M. (1996). *Den historiska materialismens inre motsättningar. En studie i marxistisk filosofi*. Stockholm: Thales.
- Sen, Amartya et al. (1989). *Idéer om rättvisa*. Stockholm: Tidens förlag.
- Sen, Amartya. (1989). "Marknadens moraliska status" ur Sen et al. *Idéer om rättvisa*. Stockholm: Tidens förlag.
- Talltorp, Kristoffer & Unsgaard, Olav. (red). (2002). *Globalisering hur då? Nya vägar för den globala rättviserörelsen*. Stockholm: Leopard Förlag.
- Wolff, Jonathan. (2006). *An Introduction to Political Philosophy*. Oxford: University Press.
- Wolff, Jonathan. (1992). *Robert Nozick – En introduktion*. Göteborg: Daidalos.